

L'esperança cívica d'Europa. Reflexions sobre el paper de la ciutadania a partir de la nova Constitució europea

Merixell Batet / Diputada al Congrés

De vegades oblidem que la Unió Europea és un centre de poder més, una instància de presa de decisions públiques que repercuteixen en la nostra quotidianitat, de la mateixa manera que ens afecta quan l'Estat o el govern de la Generalitat o el nostre Ajuntament dissenya les prioritats polítiques que ens fan viure millor o no la nostra vida. Conèixer, per tant, aquesta realitat que ens acompanya des de fa ja uns anys i prendre consciència de les repercussions que es deriven de les actuacions que duu a terme la Unió Europea també forma part de la nostra responsabilitat com a ciutadans.

No és objecte d'aquest article el remuntar-nos al perquè "polític" de la construcció de la Unió — les guerres mundials, els enfrontaments entre països que havien de compartir un continent, els nacionalismes que intentaven imposar el seu propi ordre o la insuportable tensió que feia anys impregnava Europa— però aquest serà un fil conductor que haurem de reprendre més endavant. De nou, entendre el passat i el perquè s'avança en una direcció determinada enforteix el compromís actual amb tot el procés, alhora que ajuda a dimensionar el seu valor.

La Unió Europea sorgeix i comença el seu funcionament com un engranatge que respon a la pulsació d'uns botons d'una sala de comandaments complexa, que pocs entenen, sota la cuirassa d'estar arribant a acords sobre allò que respon aparentment a una major objectivitat, on l'acord entre els Estats constituïts sembla més fàcil: acords econòmics i de política comercial. La maquinària ha acomplert les expectatives de manteniment de la pau i d'avenç en la integració econòmica; ara cal el més difícil, però el més important, la integració de la ciutadania en un projecte que, sense caure en l'exageració, podria dir que l'ha mantingut al marge. Estarem d'acord que el balanç de la construcció d'Europa és positiu, fins i tot per a nosaltres que vam arribar-hi tard, però el *mecano* dirigit pels tecnòcrates competents ha de passar a ser una realitat viva, dirigida per la pròpia ciutadania.

El concepte de ciutadania a la Unió ja el trobem a l'Acta Única Europea aprovada l'any 1986, però el reconeixement al Tractat pel qual s'instaura una Constitució per a Europa l'eleva a condició d'eix que vertebrava el seu articulat. A l'article 1 ja ens diu que la Unió és una Unió d'Estats i de ciutadans. Europa serà el primer intent de construcció d'una realitat metaestatal que en darrera instància tracta de reconvertir a la ciutadania en la superació dels propis Estats. Reforçar el valor de la ciutadania és un pas també cap al federalisme. Com deia Tocqueville, els subjectes d'una unió federal no són els Estats, sinó els ciutadans privats, ciutadans que pertanyen, d'aquesta manera, a dues comunitats. És cert que amb la nova Constitució europea no es configura Europa com un Estat federal, però les passes van precisament en aquesta direcció. Ja hem apuntat que Europa neix d'un assaig de gestió de la complexitat després d'un model que sobredimensionava el paper de les

nacions i que fracassa a través de dues guerres mundials, aspecte, aquest, indiscutible.

De quina ciutadania parlem

La nova Constitució fa un reconeixement més explícit del concepte de ciutadania i li atorga major protagonisme omplint-lo de contingut amb funcions concretes més enllà de la definició formal que ens presenta ja l'article I-10 quan ens diu que "tota persona que tingui la nacionalitat d'un Estat membre posseeix la ciutadania de la Unió, que s'afegeix a la ciutadania nacional sense substituir-la".

Em permeto aquí fer un símil que em sembla il·lustratiu fent referència a les missions d'observació internacional per tal de certificar que unes eleccions han estat democràtiques. Per aquestes missions hi ha una sèrie de principis fonamentals que s'han de respectar, una espècie de criteris que ens serviran per valorar si el procés electoral s'ha dut a terme dins dels paràmetres democràtics estandaritzats per les organitzacions internacionals legitimades i amb experiència al respecte: igualtat entre els electors, igualtat entre els candidats per accedir a la ciutadania, secret de vot, llibertat d'expressió, llibertat d'associació o altres llibertats i no discriminacions. Però l'element principal del qual no es pot prescindir, i sobre el que de vegades s'acaba parlant poc, és el cos d'electors, el poble, la capacitació del qual és fonamental per l'èxit real del procés. Sense la implicació de la gent, la seva conscienciació del moment històric que viuen i de la importància de la seva participació no es podrà avançar en una autèntica democratització i canvi d'un país — pensem en el revulsiu que va suposar el moviment ciutadà a Ucraïna o ara més recentment al Líban. El mateix ens hauríem de plantejar amb la Unió Europea.

Segurament la pedra angular que ha d'acompanyar a tota previsió del reconeixement d'una ciutadania, el que li dona força i entitat, és el reconeixement de drets i llibertats fonamentals associats a la mateixa. En aquest sentit, a totes les constitucions estatals se'ls hi exigeix, a mode de contingut bàsic, aquesta relació de drets en el seu articulat. En l'àmbit de la Unió, per primera vegada s'introdueix en un Tractat constitutiu un catàleg complet i exhaustiu de drets fonamentals (articles del II-61 a II-114) amb força de dret exigible davant dels tribunals, amb força vinculant. També el text té una especial cura en el reconeixement de valors concrets tan importants per Catalunya com és el de la diversitat cultural i lingüística (article II-82 de la Constitució Europea) que emfatitza, així, la voluntat clara de la Unió d'integrar i acollir la riquesa cultural que suposa Europa.

A més del paquet de drets i llibertats, però, el nou text constitucional europeu introdueix tota una sèrie de canvis institucionals i en el procediment de presa de decisions que aposten per l'apropament de la maquinària comunitària i dels seus processos a la ciutadania. Pensem en l'establiment de la doble legitimitat Estat-ciutadania per aprovar les lleis europees (article I-34) o l'establiment de la iniciativa legislativa popular tot demanant un milió de signatures. Així mateix, la reducció del dèficit democràtic ve de la mà del fort increment de les competències del Parlament Europeu que podem trobar al llarg de l'articulat i especialment en l'extensió de la codecisió com a procediment legislatiu ordinari i de la major participació dels Parlaments nacionals.

Més enllà del petit repàs de dret positiu que he volgut introduir en aquest escrit, la ciutadania i la seva vinculació-vibrant amb Europa serà efectiva per altres vies molt diferents als articles citats. No vull dir amb això que estiguin absents de valor, ans el contrari, constitueixen una finestra que ens connectarà amb l'essencial.

L'horitzó il·lusionat: l'Europa dels ciutadans

El concepte de ciutadania europea és un concepte que aspira a ser emocional malgrat que s'alimenta d'una estructura de reflexió i d'anàlisi que tracta d'evitar els excessos de sentimentalitzar la vida pública. Precisament l'emoció que ha d'estimular la construcció definitiva d'una ciutadania europea és la d'una ètica deliberativa que s'obre públicament als sentiments dels qui comparteixen amb nosaltres aquest espai de llibertat i justícia que configura Europa. Un espai públic que faci dels ciutadans homes i dones amb voluntat de compromís i participació, capaços de "sentir", per exemple, el pes polític i el valor ètic que està al darrere de conceptes com la solidaritat o la tolerància.

En aquest sentit, cal evitar que aquestes paraules es converteixin en conceptes buits de contingut. Hem de negar-nos a acceptar que estiguin desproveïts d'aquella emoció que ha d'acompanyar l'exercici de l'acció solidària quan es tracta d'integrar als que han estat situats per la força de les lleis del mercat al marge de la normalitat política, econòmica o social. I el mateix que estem dient per la solidaritat ha d'aplicar-se també a la tolerància o a tants altres conceptes que configuren els nostres valors. Aquí, la importància que la ciutadania es visqui intensament és essencial. No podem oblidar que la xenofòbia o el racisme neix del fet de no haver tallat de soca-rel i amb contundència comportaments socials d'exclusió subtil o grossera de minories religioses o racials que s'han anat establint en el si de les nostres societats. La indignació cívica front aquestes conductes i el desig d'eradicar-les de la *res publica* fa que s'hagi d'aprofundir en els sentiments que ens aproximem a aquells que pateixen aquestes formes de violència. Aquesta és la tradició d'Europa, la nostra pròpia tradició. Aquest aprofundiment no busca altra cosa que mantenir viu el concepte de ciutadania: que sigui un fet; una realitat palpable, que s'exerciti en el dia a dia, atribuint als ciutadans el protagonisme que els correspon com a dipositaris aïllats de la sobirania.

Els valors propis de la nostra societat —aquesta tradició europea de la que parlava— poden estar en perill; de fet, des del meu punt de vista, ho estan. El que em deixa més perplexa, però, és que no hi ha temor, és que aquest perill que alimentem gairebé sense adonar-nos no es viu com una amenaça. És per això que em sembla imprescindible començar a dir amb molta claredat que res no és indestructible, tampoc el nostre sistema, el nostre ordre il·lustrat i de benestar. Potser un dels aprenentatges més colpidors que ens ha deixat Stefan Zweig en *El món d'ahir* és aquest: com tot, també el que aparentment és sòlid, exigeix la nostra cura i la nostra atenció si no ho volem veure malmès.

És indubtable que fins ara els ciutadans europeus ens hem sentit bastant aliens a la construcció d'una Europa que sembla haver estat guiada per la mà d'un despotisme il·lustrat benintencionat que ha manipulat els fils del procés amb prudència i moderació, conscient de la seva fragilitat. Tanmateix, la percepció que aquell procés no ha estat compartit amb els ciutadans és evident. Tant que les enquestes d'opinió ho denuncien de manera reiterada. Ara bé, aquí hi ha una responsabilitat culpable, o si es prefereix, una concurrència de culpes per utilitzar el llenguatge penal. Ha arribat el moment de realitzar un *mea culpa* per part dels partits polítics.

Si els polítics no afrontem aquesta exigència d'autocrítica estariem fent que la nova Europa neixi ferida d'arrel, proveïda d'una espècie de pecat original. De fet, l'Europa dels ciutadans que estem construint és un projecte que reivindica intensament l'herència de la Il·lustració, de la seva pulsio crítica i reformadora. Des de la constatació de les nostres pròpies errades podem fertilitzar el futur amb credibilitat i

exemplificació. I els primers que hem de donar el pas som els propis representants dels partits polítics que hem impulsat un procés d'unitat que ha despertat reticències i, perquè negar-ho, passivitat, recel i distància entre molts europeus.

És evident que no s'han acabat de fer bé les coses. S'han posat en marxa campanyes de baixa intensitat, sense massa imaginació i poc propícies al debat i a la confrontació d'opinions. Alhora hem de reconèixer que manquen líders de projecció europea, potser perquè la majoria dels partits descuiden la seva agenda europea i sobredimensionen les necessitats i interessos interns. De fet, són molts els ciutadans que noten a faltar una semàntica política metaestatal que parli dels problemes que pateixen els europeus com a col·lectiu. Ara que tant es parla de globalització caldria utilitzar aquest concepte en una clau europea, reivindicant així una espècie de globalització europea de les mentalitats i les sensibilitats dels partits cap als problemes que impregnen col·lectivament una comunitat que aspira a ser definitivament política i que engloba, no ho oblidem, a més de quatre-cents milions de ciutadans.

Caldria donar el salt i desposseir-nos de la cura conservadora, retardatària, de l'interès nacional i adonar-nos que l'interès general pels polítics ha de ser europeu: la *res publica* és Europa, ja no és només l'Estat. És urgent que creiem en Europa: la lleialtat no es pot quedar a l'Estat, ni a Catalunya; la lleialtat última ha de ser a l'interès general europeu.

Si volem que Europa es prengui seriosament a ella mateixa, haurà de ser una Europa deliberativa, oberta al diàleg i la comunicació fluida entre tots: governants, partits polítics, associacions de tot tipus, institucions i ciutadans. Una Europa cívica que estableixi les seves pròpies coordenades de debat, reflexió i acció entorn als seus propis problemes. Una Europa instal·lada sobre una cultura pròpia que sigui capaç, recuperant paraules del recent llibre de Pedro Cruz Villalón, d'anar més enllà de l'assaig continental d'una Constitució "inèdita" i mobilitzar totes les seves potencialitats de suggerències i vertebració.

Per assolir aquest objectiu caldrà atreure, magnetitzar i seduir. És més, ha de ser capaç de traslladar als qui critiquen democràticament el seu funcionament que les seves objeccions no cauran en un cul de sac, que seran escoltades i que tractaran de ser justament ateses, perquè el model escollit per a la nova Europa dels ciutadans és, abans que qualsevol altra cosa, inclúsiu en la seva diversitat dialògica ja que les seves institucions aspiren a ser permeables front el que constitueix un dels eixos fonamentals del seu nou disseny constitucional: el ser un espai públic de ciutadania i, per tant, de contrast i intercanvi crític de posicions sobre com cal desenvolupar progressivament el projecte de convivència.

La forma institucional per anar poc a poc construint sobre allò possible, tal com ens indicava Schuman en la seva declaració de 9 de maig de 1950, ha fet el seu servei. El repte ara és trobar una nova formulació que ens arrossegui cap a una esperança il·lusionant al voltant d'un procés inclúsiu que posi el seu accent en el valor de la ciutadania. Per això, Europa es troba ara front una autèntica cruïlla: un repte en el que es juga la seva naturalesa, ja que ha de ser capaç que els ciutadans se sentin part i, sobretot, protagonistes futurs del nou projecte que assaja. Per aconseguir-ho caldrà, com es deia fa un moment, il·lusionar i generar una espècie de mite mobilitzador que convenci als europeus de la importància d'apostar per una Europa que vol convertir-se definitivament en una comunitat política "unida en la diversitat".

La grandesa d'aquesta aposta és per ella mateixa un revulsiu. Deia el poeta Emerson que "res gran s'ha fet mai sense entusiasme", i és indubtable que hem de ser capaços de generar aquest entusiasme entre aquells que han de sostenir

quotidianament la realització de la nova Europa. Ho fou ja en els seus orígens, quan els Tractats de Roma van mobilitzar els europeus al voltant d'un fi que era aconseguir un espai de pau i prosperitat que fes oblidar l'experiència atroç de les dues guerres mundials viscudes. Citant a Rorty, el fet d'evitar el "dolor i la crueltat" bèl·liques va dur inconscientment als europeus a participar decididament en la construcció inicial de la Unió. Però ara cal reinventar aquest mite i adaptar-lo a l'escenari de l'Europa del segle XXI.

En aquest sentit, hem d'assenyalar que el nostre continent i les seves gents viuen sota les coordenades d'un temps que és presoner d'altres inquietuds i incerteses. L'"aquí i l'ara" d'Europa és un altre. Estem front una realitat pròspera, postindustrial i postmoderna habitada per generacions que els manca memòria històrica, que relativitzen les seves experiències dins d'una cultura de masses que aboca a l'utilitarisme, a l'hedonisme del consum i al conformisme que imposa la seva experiència; dit d'una altra manera, d'"homes sense atributs" musilians que viuen instal·lats en l'angoixa permanent de la recerca de la seva pròpia identitat.

El malson descrit per Luckás d'un capitalisme comercial triomfant fa difícil la tasca d'il·lusionar més enllà de la insuportable lleugeresa de l'oci que esdevé consum. Tanmateix, la falta de metarelats no ha de provocar la desesperança. Que milions de ciutadans tractin de transcendir l'angoixa d'allò quotidià en petits relats efímers com són el Barça, la moda, un cantant o el burro català no ha de fer-nos llançar la tovallola.

El mite il·lusionant segueix sent possible perquè en les nostres mans està fer d'Europa una utopia mobilitzadora. N'hi hauria prou en localitzar la nostra mirada en el preàmbul de la nova Constitució per comprendre-ho. Aquesta és la nostra responsabilitat justament: edificar una pedagogia, o si es prefereix i per recuperar el vell concepte grec, una *paideia*, entorn la nova Europa i insuflar, com assenyala Michael Walzer, una energia apassionada que vivifiqui la legitimitat racional de la ciutadania mitjançant una reafirmació de la seva vigència. Hem de fer comprendre als europeus que el seu *statu quo* de ciutadans és una font d'esperança per a tota la Humanitat.

Europa ha de ser un referent exemplar: una pàtria de la ciutadania que posi en positiu la vivència quotidiana escrupolosa de la llibertat, la igualtat, la tolerància, la solidaritat o la pluralitat cultural. Una Europa apassionada per una voluntat enèrgica d'afirmació del seu ésser més profund: el de ser un continent que es reinterpreta a ell mateix. Un continent que malgrat les seves múltiples caigudes, aixeca sempre el vol sense resignació i sense por. Aquesta passió irracional és, en el fons, una passió per la seva raó de ser, per la seva història, per la incombustible fe en ella mateixa.

De fet, aquesta és l'actual cruïlla d'Europa: reafirmar-se com un projecte d'expansió permanent entorn una raó que aspira a convertir-se en vida mitjançant els homes i dones que l'habiten, els seus ciutadans. Un projecte cosmopolita i autocrític que ha de seguir somniant la utopia que fa tant de temps va definir com la seva essència en descriure's a ella mateixa com un concepte: l'esperança. Potser per això deia María Zambrano que: "por eso hay Historia. Por eso Europa ha sido el lugar más 'histórico', más apasionadamente hacedor de historia, de la Historia conocida. Porque nació un día de la revelación de la esperanza más total que se haya conocido, de la esperanza que el hombre no se ha atrevido a confesarse a sí mismo... Europa, al descubrir la vida como esperanza, vivió la historia como tragedia, 'condenada' a agonizar, a no poder morir; a renacer de sucesivas muertes, pues no se puede retroceder desde la esperanza comprometida. ¡Otra vez a esperar!".